

Основні поняття та показники урбанізації

- ✓ Поняття урбанізація, урбаністичний процес, урбанізм, урбанізованість.
- ✓ Риси, темпи, стадії урбанізації.
- ✓ Види урбанізації : субурбанізація, контрурбанізація, рурбанізація.
- ✓ Поняття міста, міська агломерація, мегаполіс, світове місто.
- ✓ Критерії та показники урбанізації.

Поняття урбанізація, урбаністичний процес, урбанізм, урбанізованість

Урбанізація (лат. *urbanus* – міський) – соціально-економічний процес зростання міст, міського населення, поширення міського способу життя на все суспільство.

Урбанізація (за Е. Б. Алаєвим) – всесвітньо-історичний процес підвищення ролі міст в розвитку людства, який охоплює зміни в розміщенні продуктивних сил, перш за все в розміщенні населення, його соціально-професійній, демографічній структурі, способі життя, культурі.

Урбанізація (за А. В. Барановим) – історичний процес виникнення, зростання людності і числа міст, концентрації в них економічного потенціалу. Супроводжується підвищенням ролі міст в житті суспільства, розповсюдженням міського способу життя і формуванням системи міського розселення.

Урбанізація – це світовий історичний процес підвищення ролі міст у житті суспільства, поступове перетворення його в міське за характером праці, способу життя, культури, що пов'язане із розвитком цивілізації, ходом науково-технічного прогресу.

В статистико-демографічному розумінні, **урбанізацію** трактують як зростання міст, особливо великих, підвищення питомої ваги міського населення в країні, регіоні, світі.

Урбанізованість - це досягнений на сьогоднішній день рівень урбаністичного розвитку, який включає у себе великий перелік показників. Завдяки цьому може бути оцінене не лише міське населення, а й сільське, відповідно – міські і сільські території

Поняття урбанізація, урбаністичний процес, урбанізм, урбанізованість

Урбанізм — це діяльність, яка спрямована на оптимізацію простору населених пунктів через процес від стратегування до локальних реалізацій найкращих ідей і практик, що ведуть до комфортного та гармонійного життя в громаді.

Урбанізм — напрямок у містобудуванні у ХХ ст., утверджує необхідність створення і розвитку великих міст.

Урбанізм — тематика в мистецтві ХХ ст., зображення життя великих міст.

Урбанізм — любов до міських пейзажів. Див. Індустріальний туризм

Урбаністика — специфічний підхід до вивчення, планування і творення міст, який приділяє особливу увагу взаємодії міських жителів зі збудованим середовищем.

У пострадянському контексті **урбаністика як діяльність**, спрямована на зміни в місті і його просторі, на протипагу традиційним підходам, використовує більше напрацювань соціальних наук, міждисциплінарності і західних практик.

Поняття урбанізація, урбаністичний процес, урбанізм, урбанізованість

ЗАГАЛЬНІ РИСИ УРБАНІЗАЦІЇ

Швидке зростання
міського населення

Концентрація населення і
господарства у великих
(>100 тис. осіб.) містах

«Розповзання міст» і
перехід до міських
агломерацій та
мегаполісів

Важливими ознаками сучасної урбанізації є стрімке зростання наукомістких виробництв у містах, домінуючий розвиток сфери послуг у людській діяльності, формування високо розвинутої виробничої і соціальної інфраструктури, штучного середовища проживання людей

Етапи та види урбанізації

два підходи до визначення етапів розвитку урбанізації у світі

Згідно з першим підходом, процес урбанізації пройшов два етапи:

- ❖ перший характеризується великими переміщеннями сільського населення в міста, зростанням кількості міст, концентрацією і накопиченням економічного, культурного потенціалу у великих містах.
- ❖ на другому етапі відбувається поширення сформованих стандартів міської культури через засоби масової комунікації (преса, радіо, телебачення) та їх освоєння населенням дрібних міст і сільських поселень.

Згідно з другим підходом, процес урбанізації пройшов три етапи:

- ❖ початковий етап – XIX століття. Процес урбанізації розпочався в Європі та Північній Америці;
- ❖ перша половина XX століття. Цей етап характеризується прискоренням зростання міського населення і поширенням урбанізації майже на всі регіони світу;
- ❖ друга половина XX століття. Для цього етапу характерне ще більше прискорення темпів зростання міського населення, розвиток великих міст, перехід від точкового міста до агломерації, а також формування мегалополісів, що призводить до поширення міського способу життя на сільську місцевість

Етапи та види урбанізації



Етапи урбанізації

Найбільш урбанізованими є регіони, що відрізняються високим рівнем економічного розвитку:

Частка міського населення

- 86 % у Північній Америці,
- 77 % у Європі,
- 75 % у Латинській Америці,
- 47 % у Східній Азії,
- 35 % у Південній Азії.

Етапи та види урбанізації

Субурбанізація – стрімкий розвиток передмість крупних міст, зсув фокусу від центру до найближчої периферії в результаті вичерпання ємності розміщення в центрі (процес відтоку населення в приміські, екологічно більш чисті зони), зі збереженням міського способу життя. У результаті субурбанізації часто відбувається формування міських агломерацій.

Рурбанізація – розвиток села в результаті упровадження деяких міських форм і умов життя. Урбанізація сільської місцевості призводить і до якісних змін: зростає маятникова міграція, особливо в міста та приміську зону, змінюється соціальна та демографічна структура сільських жителів, їх спосіб життя. Формуються тісні зв'язки між містом та сільською місцевістю.

Дезурбанізація – зменшення ваги міст в житті суспільства.

Етапи та види урбанізації

Контрурбанізація – соціально-економічні процеси, протилежні урбанізації.

Теоретичні концепції та практичні заходи, спрямовані на обмеження урбанізаційних процесів, які виходять з уявлення про можливість регулювання суспільного розвитку, зокрема росту міст.

Перевага віддається економічним методам, скерованим на раціональніше розміщення галузей економіки, зміну напрямів міграційних потоків, розвиток приміських зон тощо.

Заходи з контурбанізації тісно пов'язані з регіональною політикою.

Контрурбанізація характерна тільки для розвинених країн і є процесом, що слідує за урбанізацією.

Більшість вчених схильні вважати контрурбанізацію новою фазою міського розвитку.

Етапи та види урбанізації

Формування урбанізованого розселення відбувається поетапно у такій послідовності:

- міські поселення
- місто
- міський вузол
- міська агломерація
- урбанізований район урбанізована зона (мегаполіси)

Поняття міста, міська агломерація

Міські поселення – населений пункт, затверджений законодавчими актами як місто та селище міського типу, виконує переважно промислові, наукові, транспортні, адміністративно-політичні та інші несільськогосподарські функції і відзначається концентрацією виробництва, підвищеною густотою населення і компактністю забудови.

Міські поселення – це міста і селища міського типу, у тому числі курортні, поділяються: а) за чисельністю населення; б) за видами діяльності мешканців.

Місто (за О. Г. Топчієвим) – це великий населений пункт, що виконує промислові, організаційно-господарські, управлінські, культурні, транспортні та інші функції.

Місто – населений пункт, віднесений згідно з законодавством держави до категорії міст і має, як правило, значну (порівняно з сільськими поселеннями) чисельність населення, зайнятого переважно у промисловості, торгівлі, сфері обслуговування, науці, культурі тощо. Міста мають свою територію, обмежену т. зв. міською межею, здебільшого досить стійкою.

Поняття міста, міська агломерація

Велике місто зростає за рахунок малих міст або приміських зон, залучаючи їх у зону свого впливу. За рахунок цього відбувається перехід до **міських агломерацій**.

Агломерація – це скупчення близько розташованих населених пунктів, що мають суцільну забудову, загальну транспортну інфраструктуру і тісні виробничі зв'язки (між містом і його передмістям). Реальна межа міської агломерації визначається по кінцевих пунктах маятникових міграцій.

Агломерації поділяються на моноцентричні та поліцентричні.

Якщо в агломерації одне центральне місто, то ця агломерація вважається моноцентричною, натомість, коли в агломерації кілька великих міст – центрів, то ця агломерація вважається поліцентричною – конурбацією.

Поняття міста, міська агломерація

Агломерація - форма розселення, під якою слід розуміти територіальне утворення, що:

- виникає на базі великого міста (або компактно розташованих міст – конурбація) і створює значну зону урбанізації, поглинаючи суміжні населені пункти;
- вирізняється високим ступенем територіальної концентрації різноманітних виробництв, насамперед промисловості, інфраструктурних об'єктів, наукових і навчальних закладів, а також значною чисельністю населення;
- справляє вирішальний перетворювальний вплив на навколишнє середовище, змінюючи економічну структуру території та соціальні аспекти життя населення;
- має високий рівень комплексності господарства і територіальну інтеграцію його елементів.

Поняття міста, міська агломерація

Агломерація міська (від лат. *agglomerare* – приєдную, накопичую, нагромаджую) – форма розселення, під якою слід розуміти територіальне утворення, що:

- виникає на базі великого міста або кількох компактно розташованих міст і створює значну зону урбанізації, поглинаючи суміжні населені пункти;
- вирізняється високим ступенем територіальної концентрації різноманітних виробництв, насамперед промисловості, інфраструктурних об'єктів, наукових навчальних закладів, а також значною чисельністю населення;
- справляє вирішальний трансформуючий вплив на навколишнє середовище, змінюючи економічну структуру території та соціальні аспекти життя населення; має високий рівень комплексності господарства і територіальну інтеграцію його елементів.

Агломерація в Україні не є адміністративною одиницею.

Поняття міста, міська агломерація

Для агломерації характерно:

- залучення до орбіти «ядер» нових територій;
- концентрація населення;
- розвиток передмість;
- перерозподіл населення в межах агломерації;
- залучення сільського населення до «не сільськогосподарської» праці;
- маятникова міграція.

Конурбація - міська агломерація поліцентричної типу, має в якості ядер декілька більш-менш однакових за значимістю і розміром міст за відсутності явно домінуючого.

Поняття міста, міська агломерація

Конурбація - міська агломерація поліцентричної типу, має в якості ядер декілька більш-менш однакових за значимістю і розміром міст за відсутності явно домінуючого.

Конурбація (поліцентрична агломерація) – міська територія або агломерація в складі декількох міст і великих міських територій, що через зростання населення і фізичне розширення, злилися в одну безперервну міську промислово розвинену область. В більшості випадків конурбації є поліцентричними агломераціями, в яких транспорт створює єдиний міський ринок праці.

Термін „**конурбація**” був вперше згаданий як неологізм в 1915 році Патріком Геддесом в книзі „Міста в еволюції”. Він звернув увагу на здатність новітніх технологій виробництва електроенергії і транспорту з'єднувати міста в агломерації, і навів приклади: Мідлендтон (Midlandton) в Англії, Рур в Німеччині і Нью-Йорк – Бостон в США.

Поняття мегаполіс

Мегаполіс – складна природно-техногенна система, що виникає в результаті тривалої самоорганізації спільності людей на території зі сприятливими природно-кліматичними умовами, багатой природними ресурсами зі зручним розташуванням по відношенню до торгових шляхів.

Мегаполіс утворюється внаслідок спонтанного злиття крупних міст з містами-супутниками і селищами. Злиття продовжується до тих пір, доки не порушується самоорганізація цієї системи в економічному, соціальному і особливо в екологічному аспектах.

До певного моменту розвитку мегаполісу екологічні наслідки зрівнянні з його економічними і фінансовими можливостями, а надалі для підтримки нормальної життєдіяльності необхідна така емісія ресурсів і енергії ззовні, що це втрачає сенс або взагалі не може зупинити процес деградації міської системи.

Мегалополіс – обширна високоурбанізована зона, що утворилася при зрощенні декількох міської агломерації («зрощена агломерація» – величезні за площею і економічним потенціалом зони суцільної міської забудови, зв'язані величезною єдиною транспортною мережею).

За термінологією ООН **мегаполіс** – це поселення з чисельністю населення понад 10 мільйонів осіб.

Поняття мегаполіс

Прикладом формування мегаполісу є Бос-Ваш, який розтягнувся уздовж Атлантичного узбережжя Америки смугою до 8000 км і шириною 100–150 км. На цій території, яка займає 1,5 % від загальної площі Америки, проживає 19 % населення країни.

У мегаполісі Токіо–Нагайя–Осака–Кобе мешкає понад 60 млн чол. Характерною рисою мегаполісів є висока щільність населення, наприклад для Гонконгу – це майже 1,5 тис.чол/км².

Щільність населення в мегалополісах США – 2,7 чол./га, в Японії, Великобританії, Німеччини – 8–10 люд./га.

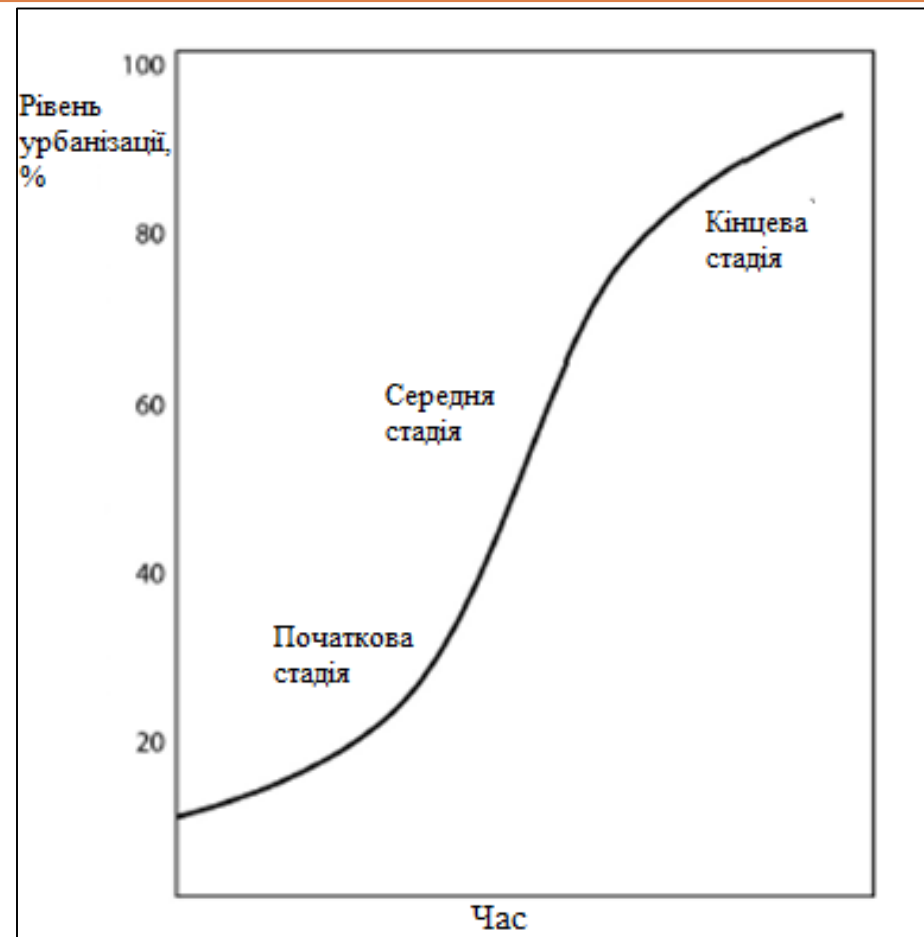
Стадії урбанізації

В кожній фазі урбанізації є специфічна залежність між міграційними процесами головних, середніх (проміжних) і малих (лише малих міст або всіх поселень) міст.

Рівномірне розселення населення (з урахуванням природних умов), поява окремих міст у неурбанізованих (сільській) місцевості, зростання кількості міського та сільського населення (тобто частка міського населення збільшується за рахунок появи нових міст і зменшується, якщо збільшується сільське населення) характерні для першої (початкової) стадії урбанізації.

Середня стадія – характеризується швидким зростанням чисельності міського населення за рахунок наявності робочих місць, сфери послуг, виробництва в головному місті. В наслідок чого кількість сільського населення зменшується, адже люди виїжджають в пошуках кращого життя, бо в місті більше можливостей знайти гарну роботу, вищий рівень життя, рівень доходів.

На кінцевій стадії спостерігається процес «якісного вдосконалення» урбанізації, що зумовлює переїзд міського населення у малі та середні міста поблизу головного міста. Адже там чистіше довкілля, менша щільність населення, приватний будинок та ін. Приміська зона зростає швидше головного міста. Мешканці цих зон як і раніше пов'язані з головним містом, бо вони продовжують працювати в ньому, отримувати більшість послуг там. Чисельність населення головного міста продовжує зростати за рахунок приміських зон



Критерії та показники урбанізації

Рівень урбанізації – показник частки міського населення певної території. Обчислюється у відсотках за такою формулою (1.1):
кількість міського населення / загальна кількість населення * 100 = рівень урбанізації, %

Реальна урбанізація враховує показники

- частка міського населення в населенні регіону;
- частка міських поселень у загальній кількості поселень;
- частка міст з населенням більше 100 тисяч у міському населенні;
- частка міст у загальній кількості міських поселень;
- частка населення обласного центру у населенні регіону;
- частка обжитої території у загальній площі регіону.

$$I_{\text{реал.урб.}} = \sqrt[4]{X_1 * X_2 * X_3 * X_4} \quad (1.2),$$

де X_1 – частка міського населення в населенні регіону;
 X_2 – частка міських поселень у загальній кількості поселень;
 X_3 – частка міст з населенням більше 100 тис. у міському населенні;
 X_4 – частка міст у загальній кількості міських поселень.

Самостійно

- «здорова» урбанізація (healthy urbanization)
- «нездорова» урбанізація (unhealthy urbanization)
- “поляризована” урбанізація (polarized urbanization)
- “депопулююча” урбанізація (depopulated urbanization)
- “статистична” урбанізація (calculated urbanization)
- “фрагментована” урбанізація (fragmented urbanization)
- “непартисипативна” урбанізація (unpartisipative urbanization).

Самостійно

- Чинники та фактори урбанізації (міжнародний аспект урбанізації)
- Рушійні сили урбанізації(міжнародний аспект урбанізації)
- Напрями урбанізації (міжнародний аспект урбанізації)
- Риси урбанізації (міжнародний аспект урбанізації)
- Тенденції урбанізації та складності адаптації нових мешканців міст (міжнародний аспект урбанізації)
- Урбанізація та стійкий розвиток (Report... p.25-26)
- Темпи урбанізації у світі (The speed of urbanization around the world)